

Vita Zsigmond

A nagyenyedi időszaki sajtó áttekintése a kezdetektől napjainkig

A nagyenyedi időszaki sajtó előzményei a XVIII. század legvégére nyúlnak vissza. 1791-ben alakította meg ugyanis a Bethlen Kollegium ifjúsága a Nagyenyedi Magyar Társaságot, amely a következő évben már zsebkönyvet adott ki *Próba* címmel. A benne megjelent írások közül a Molière-fordításokat kell kiemelniük, amelyek méltán érdemelték ki az utókor elismerését is. Ennek a zsebkönyvnek azonban a korabeli politikai viszonyok miatt nem lehetett folytatása, akkoriban ugyanis még az iskolai színjátszást is betiltotta a hatalom.

Jó pár évtizednek kellett eltelnie, míg ezt a zsebkönyvet újabb követhette, a *Virágkosár* 1835–1837-ben, amelyet Vizi István szerkesztett és adott ki, s amelyben kezdetben idősebb költők (pl. id. Zeyk János) is szerepeltek. 1837-ben a zsebkönyvet a Gáspár János alapította Tudós Társaság tagjai, az akkori végzős diákok – álnéven közölt – írásai töltötték meg; közülük később Gáspár János, Mentovich Ferenc. Salamon József, Sükei Károly és Czako Zsigmond vált ismertté.

Néhány évvel később, még mindig az időszaki sajtó előzményeként, egy másfajta nyomdatermék jelentkezik Enyeden: a Bethlen Kollégium félévi vizsgai jelentései, amelyekben „a felsőbb tudományokat hallgató ifjak s az alsóbb osztályokban tanuló növendékek” névsorát is közölte az iskola előljárósága. Ezeknek a jelentéseknek a sora az 1848-as forradalmi események és az utánuk következő elnyomatás miatt félbeszakadt, s a Kollégium majd csak 1868-ban indítja meg *Értesítőit*, amelyeket már évenként adnak ki, s amelyekben az egyes iskolai évek történetén kívül a század végétől kezdve tudományos szempontból értékes szétfoglaló értekezések is jelennek meg a tanároktól (Bodrogi János, Szilády Zoltán, Veress Gábor, Dóczy Ferenc, Ágai László, Járai István, Jékely Lajos, Fejes Áron, Csaplár Aladár tollából). Ezekon kívül az Értesítőkből figyelmet érdemelnek a rektori évnvítő beszédek, az évfordulókra írott megemlékezések, az elhunyt tanárok nekrológiai és a tanulmányi jelentések – mind megannyi bizonyosága a Bethlen Kollégium élénk szellemi életének, mind megannyi dokumentuma a Kollégium történetének.

Az első világháború kitörése után a tudományos közlemények kimaradtak az *Értesítőkből*; azok – különösen majd a két világháború közötti kisebbségi körülmények között – már csak az iskolai életre vonatkozó adatokat tartalmazzák.

Az időszaki nyomdatermek között kell számon tartanunk a naptárakat is, amelyek közül az első a *Közhasznú (és közcélú) Nagyenyedi Naptár* volt. Ezt Lőcsei (Spielenberg) Lajos indította meg 1861-ben, s a 70-es években is ő volt a szerkesztője, kiadója pedig Wokál János könyvtáros. A naptárt akkoriban még Stein János kolozsvári könyvműhelyében nyomták. Az 1890-es években ifj. Címer József lett a Naptár kiadója, s a Nagyenyedi Könyvnyomda és Papíráruhá Rt. vette át a kiadását. Ötvenhetedik évfolyama 1918-ban még megjelent, további megjelenéséről azonban – a kisebbségi élet körülményei között – nincs adatunk.

A műfaj hagyományaihoz híven ebben a naptárban is sok értékes várostörténeti és ismeretterjesztő közlemény jelent meg: így az 1861-es Naptárban a város rövid története, leírás az 1819-i és az 1860. július 17-i nagy árvizekről, amikor az Enyedi-patak az egész Porondot és a bal partján épült, alacsonyabban fekvő városrészt elöntötte. A Naptár gazdasági tanácsokat is adott – az *Erdélyi Gazda* közleményei alapján –, foglalkozott gyümölcsészettel, ipari kérdésekkel. Innen tudjuk, hogy 1881-ben Gyümölcsészeti Egylet alakult Nagyenyeden, amely már a következő esztendőben hozzákezdett a gyümölcsnemesítéshez, faiskolát létesített a megyeháza nagy kertjében, és éveken át szállította Pestre, sőt Bécsbe is a pónyik-, batul- és algyógyi almát. 1881-ben állami bronzérmét is nyertek Budapesten. A faiskolát később is

fenntartották, választékát újabb fajtákkal gyarapították, s hatása Enyed környékén kívül kiterjedt Erdély távolabbi vidékeire is. Ugyancsak a *Közhasznú Nagyenyedi Naptár*ból tudjuk, hogy a város iparosodására 1890-től kezdve a fegyintézet lakatosműhelye is hatással volt; hogy 1900 után papírárugyár létesült a városban, amelyben gyógyszerészeti papírdobozokat készítettek, miáltal szerény keretek között ugyan, de munkaalkalmat biztosítottak a nőknek és az ifjúságnak is.

A Naptárban irodalmi anyag is volt: itt jelent meg Kőváry László történelmi elbeszélése, a *Két fűzfa* vagy Szabó Dezső testvérének. Szabó Jenőnek a versei.

A szó igazi értelmében vett „időszaki sajtótermékek” – az előbb említett Értesítőkkal és Naptárakkal párhuzamosan – eléggé későn jelentkeztek Enyed szellemi életében. Az első lap 1876-ban indul itt: az *Egyházi és Iskolai Szemle* volt, amelyet dr. Bartók György szerkesztett nyolc évfolyamon át, egészen 1883-ig. Rendszeresen, negyedév i melléklettel hetenként jelent meg, a Bethlen Kollégium anyagi kérdéseivel, egyházi, pedagógiai problémákkal sokat foglalkozott. Munkatársai jórészt az akkor még Enyeden működő református teológia tanárai sorából kerültek ki: Berde Sándor, Hegedüs Lajos, Keresztes József, Kovács Ödön, Lőte Lajos, Szabó Sámuel, Székely Ferenc.

Egy évvel később, 1877. március 3-án indul Enyed első politikai és társadalmi kérdésekkel foglalkozó hetilapja, a Schreiber József szerkesztette *Alsó-Fehérmegyei Lapok*. Fejléce szerint „hetenként kétszer” jelent meg, de csak rövid ideig, mert már április 25-én megszűnt. Úgy látszik, nem tudott kellő társadalmi érdeklődést ébreszteni.

A közönség elvárásainak sokkal inkább meg tudott felelni az öt évvel később útjára bocsátott *Közérdek*, amely 1882-től egészen 1918 őszéig hetenkénti rendszerességgel volt jelen Enyed életében. A „vegyes tartalmú hetilap” kitartó megjelenését bizonyára az is lehetővé tette, hogy az egykori Alsó-Fehér vármegye székhelyén, kormánypárti lapként jelent meg, 1892-től a világháborúig egyenesen hetenként kétszer. Dr. Boros Gábor szerkesztette, szerkesztőbizottságában jelen volt a város akkori vezető értelmisége: dr. Magyarai Károly, Makkai Domokos, Szilágyi Farkas, Szilágyi Gyula, Török Bertalan, Váró Ferenc, majd dr. Farnos Dezső, dr. Szabó Ferenc és dr. Müller Jenő. Enyed egyik legtekintélyesebb ügyvédje.

Aki a *Közérdek* régi évfolyamait ma lapozza, annak figyelmét főleg a lap kulturális hírei, tudósításai ragadják meg, mert azok Enyed fejlett művelődési életéről tanúskodnak. A vendégszereplő szintársulatok mellett – amint a lapból megtudjuk – a Műkedvelő Társulat is rendezett előadásokat; a Nagyenyedi Daloskör hangversenyein Beethoven, Meyerbeer, Wagner és más klasszikusok darabjait adták elő Borsai Samu, majd Veress Gábor vezényletével. Az enyedi közönség a korszak legnagyobb művészeit ünnepelhette. Sokáig emlékezetes maradt a város művészetkedvelő közönsége számára Reményi Ede 1891. április 22-i hangversenye, amelyen a nagy művész Liszt, Chopin, Schubert műveit, valamint az általa átírt magyar népdalokat játszotta, és úgy fellelkesítette a közönséget, hogy az ifjúság este fáklásmenettel ünnepelte. 1892. augusztus 6-án – tudjuk meg egy másik cikkből – „a legnagyobb magyar tragika”. Jászai Mari aratott addig példátlan sikert az enyedi színpadon Victor Hugo *Angelójában*, majd másnap, 7-én az *Elektrában*. Erről az alakításról azt írja a lap: „Az nem művészet volt többé, hanem élet, reális, borzadályra ingerlő élet, amelynek láttára elfeledtük, hogy csak festett világot látunk” (1892. aug. 10.).

Az 1890-es években – amint ugyancsak a *Közérdekből* megtudjuk – egy vidéki szintársulat Shakespeare-tragédiákat. Katona József *Bánk bánját*, sőt *Az ember tragédiáját* is előadta a városban, igaz, változó sikerrel.

A hangversenyek az 1910-es években is folytatódtak, az Iparos Önképzőkörben vagy a vármegyeháza dísztermében. 1917 decemberében Liszt- és Puccini-dalok hangzottak el itt, s Tosca nagyáriája.

A századfordulón Enyeden a tudományos életben is emlékezetre méltó kezdeményezések történtek: 1890-ben dr. Magyar Károly és dr. Winkler Albert felhívása nyomán megalakult az Alsó-Fehér megyei Orvos-, Gyógyszerészegylet, amely abban az évben, majd 1894-ben és 1897-ben *Évkönyvet* adott ki, ebben az egylet szakülésein elhangzott előadások, szakdolgozatok jelentek meg. A tudományos munka színvonalát az Egyesület által átvett dr. Váradai Sámuel-féle szakkönyvtár biztosította.

Hozzájárult a helyi tudományos élet fellendítéséhez az is, hogy 1906-ban a Bethlen Kollégiumban Fogarasi Albert elnökletével elkezdődtek a szabadlíceumi előadások, amelyek a tudományok eredményei mellett különböző időszerű kérdéseket vittek a nagyközönség elé. Ezek az előadások, amelyekről rendszeresen hírt adott a *Közérdek*, 1922-ben, a hatalomváltás után felújultak; színhelyük ekkor az Iparos Önképzőkör volt.

Cikkek jelentek meg a Kollégium egykori diákjáról, Körösi Csorna Sándorról is, akinek 1904-ben a város szobrot akart állítani, s erre gyűjtést is indítottak. Egy későbbi lapszámban, 1911-ben jellemző epigrammát olvashattak az egykori enyediek a nagy magyar tudósról; az epigramma így végződik:

*Megy Csorna, küzd, nyomorogva kutat, használ a tudásnak,
Sír tetemét befogadta s véle keble nagy álmát.*

Két évvel később pedig, 1913-ban, a Bethlen Kollégium dísztermében felavatják Holló Barnabásnak Schoeft Ágoston rajza alapján készült, bronzba öntött mellszobrát, a Magyar Tudományos Akadémia budapesti székházának előcsarnokában felállított szobor másolatát – erről a kiemelkedő eseményről szintén tudomást szerezhettek a *Közérdek* egykori olvasói.

A lap a világháború idején is megjelent; akkoriban közölte benne Kovács Jenő honvédfőhadnagy *Levelek a harctérről* c. sorozatát (1915. 3, 7, 8. szám). A levelek szerzője – a későbbi Szentimrei Jenő, a két világháború közötti erdélyi irodalom jeles prózaírója és publicistája – egyik levelében a fogságba esett orosz katonáról ír, egyikükről, aki sebesülten „még nagyobb ápolásban részesül [magyar] bajtársánál [...], hiszen ő is csak ember”. E szavak az egyszerű katonák véleményét fejezik ki, azokét, akik fegyverrel a kézben is meg tudtak maradni embernek.

A *Közérdek* mellett egynéhány éven át – a század eleji politikai harcokból érthetően - egy másik lapja is volt Enyednek: az *Alsófehér*, „az Alsófehér vármegyei egyesült ellenzék hivatalos lapja”. Ennek főszerkesztője gróf Teleki Árvéd volt. A lap a politikai küzdelmekben a 48-as alapra helyezkedett, és széles körű munkatársi gárdát szervezett. Az enyedi közönség ennek a lapnak a hasábjain találkozott a tízes évek első felében Ady Endre költészetével; itt közölte első írásait Berde J. Mária, s itt jelentkezett – még Jékely Lajos néven – Áprily Lajos is.

Ezek voltak 1919-ig Nagyenyed legfontosabb, általános érdekű időszaki kiadványai. 1919-ben új helyzetben indult újra az enyedi magyar sajtó is. Az első próbálkozások után (1919 január-februárjában) Szabó András szerkesztésében 1922-ben indult útjára az *Enyedi Újság*, amely 1930-ig jelent meg. Megszűnése után, 1931-től adja ki ugyancsak Szabó András az *Enyedi Hírlapot*, ez a bécsi döntéskor szűnik meg. A két világháború közötti korszak két fontos romániai magyar gazdasági szaklapja lel otthonra Nagyenyeden: a Hangya Szövetkezet központi lapja, a *Szövetkezés* (1925–1940) és az *Erdélyi Gazda*, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület hivatalos lapja (1941–1945).

A második világháború után több mint 45 éven át Nagyenyednek nincs magyar nyelvű lapja. Rajon-székhellyé süllyeszti, s a magyar szellemi élet csak a Bethlen Kollégium kisugárzásában van jelen a városban. Az 1989. decemberi változással újra történnek kísérletek helyi magyar nyelvű lap indítására: 1990-ben rövid ideig itt jelenik meg az *Egymásért* (a Fehér megyei RMDSZ lapja), majd az *Enyedi Hírlap* (1991. március–május), amely a tordai *Aranyosvidékkel* egyesülve. *Szülföld* címmel lát napvilágot Csávossy György és Györfi Dénes szerkesztésében. Ezenkívül xeroxon sokszorosított lapot ad ki a nagyenyedi és felenyedi református gyülekezet (Enyedi Sion címmel), a nagyenyedi Ifjúsági Keresztyén Egyesület (*Enyedi Ifjúság* címmel).

Ezek után soroljuk fel betűrendben az általunk ismert XIX. és XX. századi magyar nyelvű enyedi időszaki sajtótermékek adatait:

Alsófehér. Az Alsó-Fehér vármegyei egyesült ellenzék hivatalos lapja (1905–1918). Megjelenik hetenként kétszer. Főszerk. gr. Teleki Árvéd. Fel. szerk. dr. Asztalos Kálmán.

Alsó-Fehérmegyei Lapok. Társadalmi, közgazdasági és ismeretterjesztő közlöny (1877. március 3. – április 25.). Fel. szerk. Schreiber Gusztáv.

Alsó-Fehérvármegye Hivatalos Lapja. (1903–1916). Szerk. Cirner Ákos. Joksman Ödön, Zalányi Géza, Nagy Pál, Horváth József. Megjelenik minden csütörtökön. [Feltehetőleg 1914-ig megjelent, de 1911 utáni számaikat nem láttam]

Egymásért. A Fehér megyei RMDSZ lapja (1990).

Egyházi és Iskolai Szemle (1876. jún. 7. – 1883. dec. 31.). Megjelenik havonta. Szerk. Bartók György.

Enyedi Hírlap. I. Politikai, társadalmi és gazdasági lap (1931. jan. 23. – 1940. aug. 18.). Fel. szerk. Szabó András. Segédszerk. és kiadóhivatali megbízott Papp G. György. Főmunkatárs Fövényessy Bertalan. [1937. aug. 29-től *Hírlap* címmel jelent meg: 1938–39-ben alcíme *Gazeta Aiudului.*]

II. Nagyenyed–Torda (1991. márc. 8. – 1991. máj. 18.). [Előzménye az *Egymásért*; a tordai *Aranyosvidékkel* egyesülve *Szülföld* címmel jelenik meg.]

Enyedi Ifjúság. A nagyenyedi IKE havilapja. (1993–). Szerk. Szász Csaba, Szakács Ferenc.

Enyedi Újság. Politikai és társadalmi lap (1919. jan. 5. – febr. 16.; 1922. jan. 15. – 1930. dec. 28.; 1935. febr. 10. – dec. 29.). Fel. szerk. Szabó András; 1935-ben Papp G. György. Kiadótulajdonos Keresztes N. Imre. Főmunkatárs Fövényessy Bertalan.

Enyedi Sion. A nagyenyedi és felenyedi református gyülekezet havi értesítője (1991. okt. 31. –). Szerk. Pásztori Kupán István és Lőrincz Zoltán.

Erdélyi Gazda. Az EMGE hivatalos lapja (70. évf. 1941–1945. 3. sz.). Főszerk. gr. Teleki Ádám; az 1942. 10. számtól dr. Nagy Endre. Fel. szerk. dr. Nagy Endre. Szerk. Kacsó Sándor.

Erdélyi Hírlap (1903). Főszerk. dr. Asztalos Kálmán. Főmunkatársak Fogarasi Albert és dr. Farnos Dezső.

Közérdek. Vegyes tartalmú hetilap (1882–1918). Szerkeszti Boros Gábor (1882); Szilágyi Farkas (1883–1906); fel. szerk. (1907-től) Müller Jenő; főmunkatárs dr. Szász Pál, Magyary

Károly, Török Bertalan. Kiadó (1882–1896) Wokál János, 1897 után a Nagyenyedi Könyvnyomda és Papíráruhá Rt. [A lap az 1918. 47. számmal szűnik meg]

Magyar Dalárdák Lapja. Ének és zenei folyóirat (1923. ápr. 15.). Szerk. és kiad. Fövényessy Bertalan.

Református Egyházi Élet. Az aiud–nagyenyedi református egyházközség gyülekezeti lapja (1934. aug. 13. – 1942.) Megjelenik július és augusztus kivételével havonta. Fel. szerk. Kováts Pál. Fel. kiadó Joós Lajos.

Szivárvány (1919). Szerk. Vadadi Albert. Kolozsvári szerk. Nagy Sándor.

Szövetkezés. A Hangya Szövetkezetek hivatalos lapja (1925. júl. 5. – 1943. aug. 15.). Megjelenik minden vasárnap. Fel. szerk. Szent-Iványi Árpád (1932-ig); Fekete György (1932-től). Főmunkatárs Ürmösi József. Főszerkesztő (1932-től) Gazda Kálmán. Kiadja a Hangya Szövetkezeti Szövetség. Fel. szerk. Fekete György (1945. 1–18. sz.). [Elődje 1919–1925 között az *Erdélyi Gazda* mellékleteként megjelenő *Hangya*, 1932 után *Kisgazda*, *Családi Kör*, *Gyermekeknek* c. rovatokkal. Az 1946. 17. számtól az 1949. 8. számig, megszűnéséig, Marosvásárhelyen jelenik meg mint „a Kaláka Erdélyi Népi Szövetkezetek Központja Tagszervezeteinek hivatalos lapja]

Szülőföld. Társadalmi és művelődési fórum (1991. máj –). Szerk. Csávossy György és Györfi Dénes. [Lásd még: *Enyedi Hírlap*. II.]

Vasárnapi Iskolai Vezetők Lapja (1939. szept. – 1940. jún.) Megjelenik július és augusztus kivételével havonta. Szerk. Juhász Albert. Főmunkatárs Mózes András.

Vezetők Lapja. Vasárnapi iskolai és bibliaköri vezetők számára (1931. jan. – 1934.). [1933-ig *Az Út* melléklete.] Szerk. Imre Lajos. [1934-től az *Én Kicsinyeim* melléklete. Szerk. Juhász Albert és Mózes András]

A felsorolt lapok s a már említett *Közhasznú Nagyenyedi Naptár* (1861–1918) mellett számon kell tartanunk az 1941–1944 között Enyeden kiadott könyvnaptárakat (*Diáknaptár*, *Hangya-Naptár*, *Gazda Naptár*, *Református Naptár*) is, amelyek a szokásos naptári tudnivalók és a jellegükből következő írások mellett szépirodalmi anyagot is közöltek.

Említést érdemelnek még *Az Alsófehérvármegyei Gazdasági Egyesület Évkönyvei* (1898–1901) és *Alsó-Fehér Vármegye Alispánjának Közigazgatási Jelentései* (1898–1914).